

ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
A Survey Study of the Buddhist Place Appeared in Urangkhatatnithan
(The Regent of the Phrathatpanom Pagoda)

อธิเทพ ผาธา

Athitthep Phatha

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: mollamp@hotmail.com

Received August 20, 2022; Revised May 31, 2023; Accepted: June 6, 2023

บทคัดย่อ

อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ถือว่าเป็นวรรณกรรมอีสานอีกเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญต่อความเชื่อของชาวพุทธสองฝั่งโขงเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางด้านพระพุทธศาสนา คือ การสร้างพระธาตุพนมโดยพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยท้าวพระยาทั้ง 5 ภายหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธองค์ผ่านไป 8 ปี

นอกจากนี้ยังพบว่า ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีการระบุถึงสถานที่ที่เป็นพุทธสถานสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงหลายแห่ง มีพระธาตุพนม พระธาตุหลวง พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น โดยพุทธสถานที่ได้กล่าวมานั้นเป็นพุทธสถานที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ความเชื่อเกี่ยวกับข้าโอกาส ความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือเทพเจ้าที่รักษาพระธาตุหรือความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญที่เนื่องกับพุทธสถานนั้นๆ ด้วย

คำสำคัญ: พุทธสถาน; อุรังคธาตุ; พระธาตุพนม

Abstract

The Urangkhatatnithan (The Regent of the Phrathatpanom Pagoda) is considered to be the E-San literature that it is very famous and important to the beliefs of the Buddhists on both sides of the Mekong and it is a literature which related to the important Buddhist events in the both sides of the Mekong, such as the construction of Phra That Phanom that made By Phra Mahakasapa Thera and the five of the great kings who was ruled of this area, after 8 years of the Lord Buddha's death

In addition, it was found that the content of Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda) identifies the important Buddhist places of Buddhism that were located on both sides of the Mekong River such as Phrathat Panom Phrathat Laung Phrathat Cherngchum Phrathat Ing Hung etc. And the Buddhist Places were said to be a Buddhist temple that has an influence on the faith, tradition and culture of local Buddhists. Especially the belief about the Naga King, the Beliefs about the temple servants, the Beliefs about the ghosts or gods that maintain relics or beliefs about merit-making that are related to that Buddhist temple as well.

Keyword: the Buddhist Place; Urangkhathatnithan; the Phrathatpanom Pagoda

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้นถือได้ว่าเป็นดินแดนหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลานาน และในอดีตภาคอีสานก็ถือได้ว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรที่สำคัญหลายอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งนี้เพราะภาคอีสานนั้นมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักที่เป็นเส้นทางการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของคนในสมัยโบราณ และมีแม่น้ำสายเล็กๆ อีกหลายสายที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงคนให้สามารถจะติดต่อกันได้ นอกจากนั้นภาคอีสานยังมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ คือแม้จะมีความแห้งแล้งแต่ก็มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมหรือความเจริญของผู้คนในสมัยโบราณอยู่ 2 แห่ง คือ ที่ราบลุ่มสกลนครหรือแอ่งสกลนคร และที่ราบลุ่มโคราช โดยที่แหล่งน้ำสำคัญทั้ง 2 นั้นก็เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญ 2 อาณาจักร คือ อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งสกลนคร และอาณาจักรศรีจนาศะ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งโคราชและที่ราบลุ่มทั้ง 2 แห่งนั้นเองที่ได้เป็นศูนย์กลางสำคัญในการสร้างและเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคอีสาน

อนึ่ง เราจะพบว่าภาคอีสานนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่รับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่หลายประการ โดยศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานนั้นก็มียุคหลายกระแสได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนา มหายานนิกายตันตระหรือวัชรยานสมัยพระนครและสมัยลพบุรีศรีวิชัย และพระพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา กล่าวเฉพาะส่วนของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้น เราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสานในหลายยุคสมัย คือมีทั้งส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบทวารวดีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หรือพระพุทธศาสนา มหายานอันเป็นอิทธิพลของอาณาจักรมahanica (นครวัดนครธม) แต่ที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ที่เข้ามาในภาคอีสานก็คือสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง (มหาสิลา วีระวงส์, 2544) และที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารเพราะสมัยนี้พระองค์ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัย จึงมีการนำเอาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนลาวและภาคอีสานที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรด้วยซึ่งผลจากการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปสู่ดินแดนลาวและภาคอีสานนั้นก็ปรากฏว่าชาวอีสานก็ได้มีการสร้างวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นโดยอาศัย

เรื่องราวชาดกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเรื่องราวตำนานของท้องถิ่นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมมาผูกเข้ากันเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจกลายมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นหรือวรรณกรรมพื้นบ้านในที่สุด (อุดม บัวศรี, 2540)

ชาวอีสานได้มีกลวิธีในการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ตำนานบ้านเมืองไว้ในรูปแบบของตำนานเพื่อเป็นการอธิบายถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ได้มาประดิษฐาน ณ สถานที่ต่างๆ ของภาคอีสานในแต่ละยุคสมัยไว้อย่างละเอียด และชาวอีสานเองก็อาศัยข้อมูลในตำนานเหล่านั้นเป็นกรอบในการอ้างอิงถึง เมืองหรือพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานหรือเรื่องราวในตำนานนั้นเป็นแนวทางในการเชื่อมโยงเมืองและพุทธสถานนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ได้รับกาเผยแผ่มาจากอินเดียอย่างไร ซึ่งวรรณกรรมอีสานที่กล่าวถึงเรื่องเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานบ้านเมืองของภาคอีสานและพุทธสถานทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง ก็ได้แก่ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นตำนานที่อธิบายถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนสุวรรณภูมิทางภาคเหนือของไทย คือเชียงใหม่ เชียงราย น่าน จังหวัดเลย และภาคเหนือของลาว คือหลวงพระบาง แต่ตำนานเล่มนี้เป็นกรอบอธิบายบ้านเมืองเฉพาะภาคเหนือและอีสานตอนบนเท่านั้นยังไม่ได้กล่าวถึงพุทธสถานในตอนบนและล่างมากนัก นอกจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกแล้วเราก็จะพบว่ามีตำนานอีกตำนานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดบันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานที่ชัดเจนมากเรื่องหนึ่ง คืออุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมตำนานของภาคอีสานซึ่งอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานที่นับถือพระพุทธศานานิกายลังkawงศ์ ทั้งนี้เพราะอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุพนมที่กบฏศรีหรือภูเก้าพราที่จังหวัดนครพนมให้เป็นพุทธสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในเนื้อหาตำนานนั้นได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล และพระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์สถานที่ต่างๆ ของบ้านเมืองในดินแดนสุวรรณภูมินี้ว่าต่อไปในอนาคตจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นอย่างไร และบ้านเมืองไหนจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งระบุว่าพุทธสถาน คือวัดใดหรือพื้นที่ใดบ้างจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือสถานที่ใดที่พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้นอกจากนั้น ในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสถานที่หรือเมืองของผู้มีบุญที่จะมาทำการสร้างพระธาตุพนมหรือมาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในเจริณรุ่งเรืองบ้างตามกาลสมัยที่เหมาะสม นอกจากนั้นในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในภาคอีสานและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในช่วงสมัยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีความเจริณรุ่งเรืองมาตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่ามีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาอย่างไร รวมถึงในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและการเกิดขึ้นของพระธาตุองค์อื่นๆ นอกจากพระธาตุพนมอีกด้วย เช่น พระธาตุภูสี เมืองหลวงพระบาง พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุพระบาทโพนฉั่น สปป.ลาว พระธาตุเมืองหล้าหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว จังหวัดหนองคาย พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุกุม จังหวัดสกลนคร นอกจากพระ

ธาตุแล้วก็มีรอยพระพุทธรูปที่ทรงประทับเอาไว้ในที่ต่างๆ เช่น พระพุทธรูปบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระพุทธรูปเงินปลา จังหวัดนครพนม เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2537)

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กระจายอยู่ในพื้นที่ของสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังไม่มีใครทำการศึกษามาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะต้องนำมาศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อ (1) ประเด็นประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (2) ประเด็นประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (3) ประเด็นผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธซึ่งทั้ง 3 ประเด็นนั้นเมื่อทำการศึกษาแล้ว ข้อมูลดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่พระพุทธศาสนาของประชาชนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และประชาชนในภาคอีสานและชาวพุทธในประเทศไทยที่จะได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นและจะได้เห็นว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้บันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องไว้อย่างไร และอีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของประชาชนชาวพุทธสองฝั่งโขงอันเป็นพันธกิจสำคัญของการก้าวสู่การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของชาวพุทธในกลุ่มประเทศอาเซียนในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันทางด้านการศึกษา สังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- 2) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในเอกสารตำนาน และเอกสารประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าของท้องถิ่น และคำบอกเล่าจากผู้รู้ในพื้นที่ โดยเน้นที่เนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นหลัก โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

- (1) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) และวรรณกรรมอีสานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

(2) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารวารสารที่เกี่ยวข้อง

(3) สัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

(4) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า วรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมเชิงศาสนา เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและบ้านเมืองในสปป.ลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งคนในท้องถิ่นรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ในฐานะที่เป็น “ตำนาน” คือเรื่องเล่าที่บันทึกเรื่องราวต่างๆ ของพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาที่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญก็คือที่มาของเรื่องมาจากอิทธิพลของการแตงนิทานหรือตำนานที่เกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนอื่นๆ ที่ไม่ใช่อินเดียของชาวพุทธทางภาคเหนือได้แก่อาณาจักรล้านนา เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ชินกาลบาลีปกรณ์ เป็นต้น นอกจากนั้นที่มาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเมื่อพิจารณาจาก พัฒนาการด้านความมีอิทธิพลต่องานวรรณกรรมจะพบว่าอุรังคธาตุนั้นเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราเล่าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงและประวัติบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีองค์ประกอบเรื่องที่สำคัญก็คือ การเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ภูมิกำพำเพื่อภารกิจในการพยากรณ์การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่ภูมิกำพำ นอกจากนั้นก็เพื่อการเสด็จมาพยากรณ์บ้านเมืองหรือเพื่อประทับรอยพระพุทธบาทและปราบพญานาคเพื่อให้่ายต่อการประกาศพระพุทธศาสนาในอนาคต โดยที่อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีการลำดับเรื่องราวที่สำคัญก็คือ (1) ช่วงระยะเวลาก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน (2) ช่วงระยะเวลาหลังจากพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน 8 ปี (3) ช่วงร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก (4) ช่วงระยะเวลาแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง และมีวัตถุประสงค์ของการแต่งที่สำคัญก็คือ 1) เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา 2) เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 3) เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ 4) เพื่อเชิดชูกษัตริย์ 5) เพื่อเล่าประวัติวัดพระธาตุพนมรวมหาวิหาร โดยที่ผู้แต่งเดิมก็คือพระอรหันต์แห่งวัดเมืองอินทปัตต์ แล้วถูกพบในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร และมีการรวบรวมเรียบเรียงใหม่โดยพญาศรีไชยชมพู ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยเนื้อเรื่องตอนที่เรียบเรียงครั้งล่าสุดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพระราชประวัติของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชโดยมาก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) พบว่าในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นมีพุทธสถานที่ตั้งอยู่ใน 2 ประเทศก็คือ 1. สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ได้แก่ (1) พระธาตุภูสี (2) พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ (3) พระธาตุห่อผ้าห่อแพ (4) พระธาตุวัดพุทธบาทโพนฉั่น (5) พระธาตุอิงฮัง และ 2. พุทธสถานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ (1) พระธาตุพนม: กปนศิริ – ภูมิกำพำ (2) พระธาตุเชิงชุม เมืองหนองหารหลวง (สกลทวาปี) (3) พระธาตุบังพวน (4) พระธาตุโพนจิกเวียงจั่ว (5)

พระธาตุเมืองลาหนอง (6) พระพุทธรูปบาทเวินปลา (7) พระพุทธรูปบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านฝื่อ) (8) พระธาตุคุดม (ปราสาทคุดม) (9) พระธาตุนารายณ์เจงเวง (10) พระธาตุภูเพ็ก โดยเป็นการศึกษาใน 3 ประเด็นคือ 1) ข้อมูลทั่วไปของสถานที่และบริบทเกี่ยวกับพุทธสถานแห่งนั้นๆ 2) ตำนานการสร้างพระธาตุหรือพุทธสถานแห่งนั้นที่ปรากฏในอรรถชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม และ 3) คติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุหรือพุทธสถานแห่งนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สำหรับผลการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นวิเคราะห์เอาไว้ดังนี้คือ 1) วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานและอรรถชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง พบว่า อรรถชาตุนิทานนั้นมีอิทธิพลต่อพุทธศิลป์โดยเฉพาะรูปแบบการสร้างพุทธเจดีย์ในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นยึดเอารูปแบบของการสร้างเจดีย์แบบพระธาตุพนมเป็นสำคัญก็คือทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมภายใต้แนวคิดเรื่องการทำอุบมุงหรืออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดระเบียบเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ประเพณีการจัดงานเฉลิมฉลองพระธาตุประจำปี มีอิทธิพลต่อความเชื่อในหลายๆ เรื่องของคนท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องเวทดา เรื่องผี หรือเรื่องการเป็นข้าโอกาสของพระธาตุพนม เป็นต้น 2) วิเคราะห์แนวคิดสำคัญในอรรถชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมพบว่าแนวคิดแทรกอยู่ในเนื้อหาของอรรถชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอยู่หลายประการ คือ (1) แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ ณ ภูเก้าพร้าว (2) แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธรูป ณ พุทธสถานที่สำคัญ (3) แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง (4) แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา (5) แนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธศาสนา และ (6) แนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของอรรถชาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เนื้อหาของตำนานอรรถชาตุนิทานยังมีลักษณะเฉพาะของความเป็นท้องถิ่นอยู่ค่อนข้างมาก เรื่องเล่าจากตำนานอรรถชาตุนิทานนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กับเวลาและสถานที่ที่มีอยู่จริง ดังนั้นเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของโครงเรื่องในตำนานอรรถชาตุนิทานในมิติด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม พบได้ว่าเรื่องราวในตำนานอรรถชาตุนิทาน มีแก่นเนื้อหาที่สำคัญใน 4 ประเด็นหลัก คือ 1) มีเนื้อหาอธิบายสภาพทางภูมิศาสตร์และอาณาบริเวณสถานที่ โดยเฉพาะสถานที่ในการรับรู้ของกลุ่มคนที่เป็นผู้สร้างตำนาน ซึ่งในที่นี้คือดินแดนในราชอาณาจักรลาวล้านช้าง ดินแดนในราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะภาคอีสาน และรวมถึงอาณาบริเวณบ้านเมืองที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง 2) มีเนื้อเรื่องในลักษณะของการสร้างบ้านแปงเมือง หรือการแสดงเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเป็นมาและการตั้งหลักแหล่งของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น รวมถึงเรื่องราวของแหล่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อแบบดั้งเดิม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติในพุทธศาสนา 3) เป็นการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเมืองกับผู้คน และกับโบราณวัตถุสถานที่เนื่องในศาสนา โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และการสถาปนาพระมหาธาตุเจดีย์ให้เป็นศูนย์กลางของบ้านเมือง ซึ่งในที่นี้คือการประดิษฐานพระอรรถชาตุนิทานที่พระธาตุพนม และ 4)

เป็นการแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการลำดับเครือญาติ หรือการลำดับสกุลวงศ์ของเจ้าเมือง หรือที่เรียกว่าตำนานเมือง ซึ่งในที่นี้คือการลำดับพระราชวงศ์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรลาว ล้าน สอดคล้องกับงานของธวัช ปุณโณทก ว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านช้าง นับตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 11 – 14 ได้มีเมืองต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย โดยเมืองโบราณต่างๆ นั้นได้มีปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน และบางเมืองก็สูญหายไปและในอุรังคธาตุนิทานได้ระบุถึงความสำคัญของเมืองต่างๆ และพุทธสถานที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายคนไปมาระหว่างกัน เช่น การย้ายเมืองและผู้คนในสมัย พระเจ้าสุมิตตธรรมวงศา เป็นต้น ที่มีการย้ายคนมาจากเมืองสาเกตร้อยเอ็ดมาที่เมืองเวียงจันทน์ และหนองคายเป็นจำนวนมาก (ธวัช ปุณโณทก, 2530)

2. ส่วนพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธ สองฝั่งโขง มาจากประวัติศาสตร์ที่พอจะพิจารณาได้ดังนี้ พระยาทุกคะตะโหล่นน้ำ ได้แก่ พระเจ้าฟ้าจ่ม ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชประวัติเกี่ยวข้องกับการถูกลอยแพทิ้งไป คือ พระองค์พระโอรสของเจ้าฟ้า เจี้ยว และพระนางปาปเทวี หมายถึง พระมเหสีของพระยาล้านคำแดง ปกครองในช่วง พ.ศ. 1971-1981 อาณาจักรล้านช้างก็เกิดความวุ่นวายเพราะพระนางมหาเทวีที่คุมบัลลังก์ล้านช้างเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการแต่งตั้งจัดหาผู้จะมาเป็นกษัตริย์หากนางไม่พอพระทัยก็จะนำไปประหารชีวิตเสีย ในที่สุดชาวเมืองก็จับนางสำเร็จโทษจากนั้นขุนมนตรีล้านช้างก็มอบราชสมบัติให้พระมหาปลาชิก และพระมหาสมุทรโฆษา ทั้ง 2 รูปเป็นผู้ดูแลจนกว่าจะหาผู้เหมาะสมมาเป็นผู้ครองนคร จะเห็นว่า ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมได้เล่าประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ปกครองล้านช้างมาในรูปแบบของการเล่าเรื่องกึ่งนิยายกึ่งพงศาวดารบ้างเพื่อให้เข้ากับแนวทางของการเป็นตำนานแต่ข้อเท็จจริงนั้นก็คือการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์กษัตริย์ล้านช้างเพื่อบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นั่นเอง ดังนั้น อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจึงถือว่ามีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์บ้านเมืองในท้องถิ่นมา สอดคล้องกับงานของพระธรรมราชานุวัตร ที่กล่าวว่า อุรังคธาตุนิทานเป็นตำนานปรัมปราของชุมชน สองฝั่งโขงที่ได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่สุวรรณภูมิของพระพุทธองค์และได้ทรงอธิบายถึงเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่ปรากฏในชุมชนสองฝั่งโขงว่าต่อไปกาลข้างหน้าจะเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและเมืองที่ดี พุทธสถานที่ดีที่อยู่ในชุมชนสองฝั่งโขงนี้จะเป็นที่ชาวพุทธได้มาร่วมทำบุญร่วมกัน และต่อจากนั้นเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วพระมหากัสสปเถระก็ได้เดินทางมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมินี้เพื่อสานพระพุทธประสงค์ในการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ (อก) มาประดิษฐานที่ภูเก้าพร้าวและได้ร่วมมือกับพระยาผู้ครองนครทั้ง 5 คือ หนองหานหลวง หนองหานน้อย อิทธิปัตถ์ จุลนี และมรุกขนคร (พระธรรมราชานุวัตร, 2537)

องค์ความรู้ใหม่

อุลัังคธาตุมีความเกี่ยวข้องกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก ชินกาลบาสิปกรณ และยังเกี่ยวข้องกับประวัติศาตร์พระพุทธรศาสนาที่ปรากฏในทางคัมภีร์ตั้งแต่มีการสังคายนาเป็นต้นมา อีกทั้งยังมีสิ่งปลูกสร้างอันมาจากศรัทธาและมีประเพณีในสองฝั่ง ในฝั่งลาวประกอบด้วย 1) พระธาตุภูลี 2) พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ 3) พระธาตุหอผ้าหอแพ 4) พระธาตุวัดพุทธบาทโพนฉัน 5) พระธาตุอิงฮังและพุทธรสถานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ (1) พระธาตุพนม: กปนคิริ-ภูกำพำ (2) พระธาตุเชิงชุม เมืองหนองหารหลวง (สกลทวาปี) (3) พระธาตุบังพวน (4) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (5) พระธาตุเมืองลาหนอง (6) พระพุทธรบาทเวินปลา (7) พระพุทธรบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านฝือ) (8) พระธาตุคุดม (ปราสาทคุดม) (9) พระธาตุนารายณ์เจงเวง และ (10) พระธาตุภูเพ็ก

บทสรุป

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อท้องถิ่น ได้แก่ อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องพุทธประวัติ กล่าวคืออุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นถือว่าเป็นเอกสารระดับแรกๆ ที่มีการกล่าวถึงพุทธประวัติฉบับล้านช้างโดยตรง เป็นการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนล้านช้าง และการมีเจตจำนงในการสร้างพระธาตุเจดีย์ตามพุทธประสงค์ของพระพุทธองค์ ซึ่งแนวความคิดการสร้างตำนานขึ้นมาเพื่ออธิบายสถานที่ทางพระพุทธศาสนาใหม่นี้ถือว่าได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดเขียนตำนานของล้านนาไทยในเรื่อง พระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นวรรณกรรมต้นเค้าที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนล้านนา ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการยืนยันหลักฐานว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ดินแดนล้านนาจริงๆ ในกรณีของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ก็ไม่แตกต่างกันในเรื่องของการใช้ตำนานเป็นการ

เดินเรื่องการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าสู่ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงสืบต่อมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกนั้นเอง ดังนั้น การเกิดขึ้นของเรื่องราวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าจึงมีขึ้นได้ด้วยอรัญคชาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นี้เท่านั้น

นอกจากนั้น อรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังมีอิทธิพลต่อชุมชนสองฝั่งโขงในด้านความเชื่อเรื่องเทวดา โดยเฉพาะเรื่องของเทวดาผู้เฝ้ารักษาพระธาตุพนม และพระธาตุหรือพระพุทธรูปอื่นๆ ที่ทรงเสด็จมาอธิษฐานประทับไว้ ณ ที่ต่างๆ โดยเทวดาที่รักษาพระธาตุพนมหรือพระธาตุอื่นๆ นั้นถือว่าเป็นเทพที่มีอำนาจให้คุณและโทษแก่ผู้คนในชุมชนนั้นๆ ได้ หรืออรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองและการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในหลายประการอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม พบว่าอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเป็นคัมภีร์ที่ให้คำตอบเรื่องประวัติศาสตร์และที่มาของพุทธสถานที่ในอาณาจักรล้านช้างโบราณได้ละเอียดมากจนสามารถที่จะบอกได้ว่าคำตอบที่มีจากอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมถือว่าครอบคลุมเรื่องราวของพุทธสถานที่มีอยู่ทุกแห่ง แต่ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็ยังเห็นว่า เนื้อหาของอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังสามารถที่จะนำไปทำการศึกษาวิจัยได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

1. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะเมื่อศึกษาจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมให้คำตอบเกี่ยวกับบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์เอาไว้มาก

2. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายทางด้านการปกครองผ่านเนื้อหาของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมให้คำตอบกับเราในเรื่องการสร้างเครือข่ายทางด้านการปกครองที่สามารถนำเอาผู้นำหลายๆ รัฐ (พระยาทั้ง 5) มาทำบุญสร้างพระธาตุได้นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ธรรมดา

3. ควรวิจัยในประเด็น “ศึกษาวิเคราะห์พุทธประวัติของพระไตรปิฎก ศึกษาเฉพาะกรณีตำนานพระเจ้าเลียบโลกและอรัญคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะตำนานสองเล่มนี้เป็นตำนานที่พูดถึงพุทธประวัติของสองอาณาจักรคืออาณาจักรล้านนาและล้านช้างหากสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงสาระสำคัญทั้งหมดก็สามารถทำเป็นรูปของพุทธประวัติของพระไตรปิฎกฉบับล้านนาล้านช้างได้

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2537). *อรัญคชาตุนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.

ธวัช ปุณโณทก. (2530). *ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระธรรมราชานุวัตร. (2537). *อุรังคนิทาน*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: นีลนาราการพิมพ์.
มหาสีลา วีระวงศ์. (2544). *พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลานถึง 1946*. เวียงจันทน์: สำนักพิมพ์มณฑาทูลาด.
อุดม บัวศรี. (2540). *วรรณคดีอีสาน*. ขอนแก่น: เอกสารประกอบการสอน อัสสัมชัญ.

